

Stiske učencev, ki ne izhajajo iz šolskega okolja

Predstavitev delovanja kriznih centrov za mlade, njihovih uporabnikov in oblik pomoči

JANJA KOZOROG, Krizni center za mladostnike 10-ka Nova Gorica
janja.kozorog@gmail.com

● **Povzetek:** Prispevek predstavi delovanje kriznih centrov za mlade kot obliko neposredne pomoči, ki jo v zadnjih dveh desetletjih poznamo in razvijamo v Sloveniji. Na kratko je predstavljena populacija otrok, ki je nameščena in predstavlja uporabnike kriznih centrov, ter način dela z njimi in njihovimi svojci.

Ključne besede: krizni center za mlade, akutna stiska, beg od doma

The presentation of youth crisis centres, its users and its ways of help

● **Abstract:** This article presents work in Youth Crisis Residential Center as a form of short-term shelter and counseling program to troubled youth as it is known and provided in Slovenia. The author also present the population of youth who is being housed and displaced from homes, as well as activities of assistance and counseling to their parents and familys.

Key words: youth crisis centre, acute distress, running away from home

Delovanje in izhodišča kriznih centrov za mlade v Sloveniji

V sistem zaščite ogroženih otrok in mladostnikov spadajo tudi krizni centri. Ti so oblika pomoči, ki se je v okviru centrov za socialno delo v Sloveniji (in pod okriljem MDDSZ) začela razvijati leta 1995 s takratno ustanovitvijo kriznega centra za mlade v Ljubljani. Postopoma je sledila ustanovitev mreže devetih kriznih centrov za mlade po različnih slovenskih regijah (v Celju, Murski Soboti, Mariboru, Slovenj Gradcu, Radovljici, Krškem, Kopru in Novi Gorici), v vmesnem času pa se jim je pridružil tudi krizni center za otroke Palčica v Grosupljem (namenjen otrokom v predšolskem obdobju, starim do šest let) ter dva krizna centra za odrasle žrtve nasilja (v Mariboru in Piranu).

Krizni centri za mlade (v nadaljevanju KCM) delujejo na podlagi Zakona o socialnem varstvu, Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Zakona o preprečevanju nasilja v družini ter drugih podzakonskih aktov in predpisov. Prav tako je vsebinski del njihovega delovanja pogojen z različnimi konvencijami (Konvencija o otrokovih pravicah, Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic), ki države podpisnice zavezujejo k posebnemu varstvu, skrbi in zagotavljanju pravic otrok in mladih, predvsem pa k delovanju, pri katerem je glavno vodilo otrokova korist. Kljub omenjeni zakonski podlagi se same smernice delovanja v kriznih centrih še razvijajo, saj gre še vedno za relativno »mlado vejo« v sistemu zaščite otrok.

V primerih, ko starši (ali zakoniti zastopniki) iz različnih razlogov ne zmorejo ustrezno poskrbeti za otroka in mu zagotoviti ustreznih pogojev za zdravo rast in uravnotežen osebnostni razvoj ter ga pripraviti na samostojnost, so se državni organi in ustanove dolžni vplesti ter na primeren način poskrbeti za otroka oz. mladega človeka. Med drugim tudi zčasno namestitvijo otroka ali mladostnika v krizni center.

Krizni centri za mlade so organizacijske enote centrov za socialno delo. Namenjeni so otrokom in mladostnikom od 6. do 18. leta, z utemeljitvijo strokovne službe pa tudi mladim odraslim do 21. leta starosti, ki se znajdejo v akutni stiski, zaradi katere je potrebna takojšnja izločitev iz matičnega okolja. Ne glede na glavni namen kriznih centrov za mlade vanje lahko izjemoma nameščajo/sprejemajo tudi druge osebe, ki zaradi svoje varnosti potrebujejo takojšen umik iz zanje ogrožujočega okolja (npr. mati z otrokom do namestitve v varno

hišo ali materinski dom). Pomembna naloga, ki je bila ena vodilnih pri odločanju o ustanovitvi mreže kriznih centrov, je zagotavljanje takojšnje osebne pomoči otroku ali mladostniku v okoliščinah trenutne ogroženosti ali v dalj časa trajajoči konfliktni in travmatski situaciji v domačem ali zunanjem okolju. S tako obliko pomoči uporabnikom, ki se znajdejo v kriznih situacijah, namreč lahko pomembno preventivno vplivamo na zmanjševanje števila potrebnih ukrepov in posegov centrov za socialno delo v družine.

Delovanje kriznih centrov za mlade je organizirano tako, da je strokovna pomoč in ustrezna obravnava, ki jo uporabnik potrebuje in prostovoljno sprejema, zagotovljena neprekinjeno 24 ur na dan in vse dni v letu. To pomeni stalno dostopnost strokovne pomoči - tako

V primerih, ko starši iz različnih razlogov ne zmorejo ustrezno poskrbeti za otroka in mu zagotoviti ustreznih pogojev za zdravo rast in uravnotežen osebnostni razvoj ter ga pripraviti na samostojnost, so se državni organi in ustanove dolžni vplesti ter na primeren način poskrbeti za otroka oz. mladega človeka.

osebno kot tudi po telefonu. Dežurstvo je torej zagotovljeno tudi čez noč in omogoča nastanitev s kapaciteto osmih ležišč (ponekod tudi manj). Ob tem je treba poudariti, da zaradi načela prostovoljnega prihoda in bivanja v kriznem centru za mlade uporabnik bivanje lahko sam prekine kadar koli, vendar s tem tudi ni varnostnih ukrepov za prisilno pridržanje otroka ali mladostnika.

Načelo varovanja otrokove koristi

Delovanje kriznih centrov se nedvomno na različne načine dotika in navezuje na načelo varovanja otrokove koristi, zato je treba pojasniti, kako sploh razumeti to načelo.

Kot prvo je treba razumeti, da strokovni delavci, zaposleni v kriznem centru, delujejo kot osebe, ki se dejavno zavzemajo za pravice šibkejših, mladih oseb, ki same v akutni stiski ne premorejo dovolj moči za uspešno zaščito in varovanje lastnih interesov. Praviloma so seveda starši tisti, ki so otrokovi »naravni« zastopniki in skrbniki, vendar v primerih, ko svoje vloge ne (z) morejo (dovolj) uspešno opravljati ali jo celo zlorablja jo in otroka ogrožajo, na to mesto za čas reševanja akutne stiske stopijo strokovni delavci v kriznih centrih. >

Ti poskušajo s timskim sodelovanjem vseh vpletenih institucij in staršev (kadar je to mogoče) ter z aktivno participacijo otroka oz. mladostnika poiskati zanj najboljšo mogočo rešitev.

Če v zvezi s tem pogledamo zakonsko podlago, vidimo, da tako Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZDR) kot Konvencija o otrokovih pravicah vsebujeta osnovno načelo koristi otroka. To poudarja, da morajo tako starši kot druge osebe, državni organi in nosilci javnih pooblastil v vseh dejavnostih in postopkih skrbeti za otrokovo korist. Gre za široko pojmovanje, ki obsega ne samo uradne (upravne, sodne in druge) postopke, temveč tudi aktivnosti in dogajanja zunaj teh postopkov. Po ZZDR se šteje, da starši delajo v otrokovo korist, če zadovoljujejo njegove materialne, čustvene in psihosocialne potrebe z ravnanjem, ki ga okolje sprejema in odobrava in ki kaže na njihovo skrb ter odgovornost do otroka ob upoštevanju nje-

V primeru namestitve se začne podporno in svetovalno delo z otrokom/mladostnikom do razrešitve akutnih težav ter postopen pripravljalni postopek za vrnitev v matično družino ali drugo socialno okolje.

govih želja in osebnosti. Ob tem je treba poudariti, da se ugotavlja korist za vsakega otroka posamično v kontekstu njegovih življenjskih okoliščin (socialno, ekonomsko, socialno in kulturno okolje) ter starostnega in razvojnega obdobja. Izredno pomembno se mi zdi pri tem poglobljeno razumevanje vseh dejavnikov, ki vplivajo na otrokov/mladostnikov življenjski kontekst in razvoj. Upoštevanje otrokovih koristi pomeni na pravi način prepoznati in zadovoljevati njegove potrebe, a hkrati pojem korist otroka ni nujno ekvivalent njegovih želja in pričakovanj. Prav s tem se pogosto srečujemo strokovni delavci v kriznem centru, saj si mladi želijo rešitve, ki jim nikakor niso v korist.

S to široko razlago želim poudariti, da je zavarovanje otrokove ali mladostnikove koristi pomembna pristojnost delovanja strokovnih delavcev ne samo v kriznih centrih, temveč tudi v vseh razmerjih in okoliščinah, v katerih je udeležen otrok. Pomeni neke vrste vrednoto pri delu z otroki in mladimi ter zavezanost k spoštovanju otrokovih pravic.

Oblike pomoči in organizacija dela v kriznem centru za mlade

Kot omenjeno lahko otroci in mladostniki zaradi osebnih stisk kot mogočo rešitev prepoznajo takojšen in začasen umik iz okolja, v katerem živijo, ter poiščejo stro-

kovno pomoč in obravnavo v kriznih centrih za mlade.

V krizni center lahko pridejo samoiniciativno ali po priporočilu strokovnega delavca iz različnih institucij (centrov za socialno delo, šolskih svetovalnih služb, zdravstvenih delavcev, policije ipd.) in se na podlagi prvega, informativnega pogovora odločajo za nadaljnje bivanje in vstop v skupni odnos načrtovanja pomoči. V primeru namestitve se začne podporno in svetovalno delo z otrokom/mladostnikom do razrešitve akutnih težav ter postopen pripravljalni postopek za vrnitev v matično družino ali drugo socialno okolje. Pri tem je izredno pomembno sodelovanje vseh vpletenih institucij, pomembnih za otrokovo razrešitev težav (pristojni center za socialno delo, šola, zdravstvo itd.), ter staršev. V primeru, da se mladostnik ne odloči za namestitve, mu je zaposleni strokovni delavci zagotovijo svetovalni pogovor o trenutni stiski ter informiranje o različnih možnostih za rešitev težav. Glede na stal-

no dostopnost strokovne pomoči v kriznem centru se tako mladostniki kot njihovi starši in družinski člani lahko kadar koli obrnejo po strokovno pomoč kot obliko podpore, tudi takrat ko se po namestitvi že vrnejo v domače okolje. Eno

od temeljnih načel, ki se jih strokovni delavci držimo, je namreč spremljanje uporabnikov po vrnitvi v matično okolje in skrb, da z njimi ohranimo redni stik.

Sicer pa poleg strokovne obravnave ob namestitvi strokovni delavci v kriznem centru za mlade opravljamo tudi enodnevne obravnave, informativne pogovore, svetovalne pogovore, zagotavljamo učno pomoč, organiziramo različne tematske delavnice, informiramo javnost in skrbimo za večjo prepoznavnost kriznega centra za mlade v lokalnem okolju. V svoje delo vključujemo tudi prostovoljce ter študente na praksi.

Bivanje v kriznem centru je časovno omejeno na 21 dni, z možnostjo podaljšanja, če v tem času ne pride do razrešitve težav. Prav tako je vedno mogoča ponovna namestitve uporabnika. Po uvodnem informativnem pogovoru otrok ali mladostnik, ki se odloči za namestitve v krizni center za mlade, podpiše pristopno izjavo. Gre za dogovor o spoštovanju pravil bivanja, o tem, da prostovoljno sprejema strokovno pomoč ter da je pripravljen aktivno sodelovati pri reševanju svojih težav.

Večinoma imajo mladostniki oz. otroci, ki prihajajo k nam, težave s prilagajanjem na novo okolje in način življenja zunaj doma. Vse to zanje pomeni dodatno stresno okoliščino. Včasih se po določenem času, preživetem v kriznem centru za mlade, pojavi domotožje in želja po vrnitvi. Predvsem je to pogosto pri otrocih ali mladih, ki se v kriznem centru prvič srečajo s pravili

in se navajajo na nanje, na delovni ritem in skrb zase ali pa na skupno bivanje z zelo različnimi mladimi, ki zahteva učenje strpnosti in sprejemanje drugačnosti. Včasih se pojavijo težave pri sprejemanju odrasle avtoritete, predvsem pri dogovarjanju in izkazovanju zaupanja, saj imajo od doma drugačne izkušnje.

Koncept dela z otroki in mladostniki

Strokovno delo v kriznem centru je timsko in interdisciplinarno zasnovano, saj združuje znanja različnih ved, ki jih je treba stalno dopolnjevati in nadgrajevati. Gre namreč za delo z ljudmi, ranljivimi otroki ali mladostniki ter njihovimi svojci, ki poleg strokovnega znanja zahteva tudi spretnosti pri vzpostavljanju in gradnji medsebojnih odnosov ter enakovrednemu povezovanju in sodelovanju z uporabniki. Ali kot poudarja Čačinovič Vogrinčič (2002), se odrasli oz. strokovni delavci šele učimo, kako se odločamo z otrokom/mladostnikom in ne namesto njega. Pri tem moramo biti dobro strokovno usposobljeni, da vzdržimo kontekst sodelovanja, iz katerega nikogar ne izrinemo.

Kaj povzroča stisko pri otroku, je pogosto težko določljivo, saj so krizne okoliščine in razmere od otroka do otroka različno doživete in različno obremenjujoče. Tudi pri istem otroku se občutljivost za krizne razmere menja glede na njegovo starost, zdravstveno stanje in/ali spremljajoče obremenitve (npr. ločitev staršev). Mlajši otrok je veliko bolj odvisen od svojega okolja, prav tako tudi bolni otrok ali otrok s posebnimi potrebami, saj različni dejavniki zmanjšujejo njegove zmožnosti za reševanje stiske.

Pri razumevanju strokovnega dela in oblik pomoči v kriznem centru je treba poudariti, da so okoliščine, v katere se vključujejo strokovni delavci, krizne. Zato je treba v začetni, pa tudi v kasnejši fazi, ko strokovni delavci skupaj z mladostnikom zastavijo načrt pomoči in reševanja težav, slediti smernicam krizne intervencije. Oblika pomoči v kriznem centru je namreč časovno veliko bolj omejena kot v drugih sistemih zunajdružinske pomoči (npr. v vzgojnih zavodih ali stanovanjskih skupinah). Različni avtorji (Mikuš Kos, Slodnjak, 2000; Samec, Slodnjak, 2000; Mešl, Omladič Ograjenešek, 2006) poudarjajo, da imajo krizne intervencije v primerjavi z drugimi vrstami pomoči določene posebnosti. Tako npr. Vizek Vidović in Arambašič izpostavljata te vidike:

- *časovni vidik* (so kratke in časovno omejene, saj križa traja omejeno obdobje),
- *omejeni cilji* (gre za preventivni postopek, v katerem nismo usmerjeni k reševanju težav, ki jih ima oseba mimo konkretne krize),
- *hitrost* (intervencijo je treba izpeljati čim prej po dogodku),

- *velika aktivnost in prilagodljivost oseb, ki pomagajo* (uporaba različnih postopkov: emocionalna podpora, čustveno razbremenjevanje, kazanje interesa, empatija, aktivna vključenost v reševanje krize, aktivno poslušanje, definiranje problema, postavljanje konkretnih zahtev, pridobivanje pomoči in sodelovanja drugih ljudi itd.) (Vizek Vidović in Arambašič v Mešl, Omladič Ograjenešek, 2006).

Otrok/mladostnik doživlja ob krizi stanje psihične vznemirjenosti in stiske ter se ob poskusu premagovanja le-te pogosto vrta v krogu. Nekaterih kriznih situacij, ki prerastejo že v travmatske in so preveč intenzivne, burne oz. predolgo trajajoče, otrok ali mladostnik ne zna in ne zmore rešiti sam. Njegov razvoj je ogrožen, zavrt, pogosto celo potisnjen v regresijo. Vendar otrok stisko pogosto izraža posredno, skozi različno simptomatiko, ki jo morajo strokovni delavci v kriznem centru znati razbirati, pogosto tudi s pomočjo zunanjih, strokovno usposobljenih oseb (pedopsihiatrov, psihoterapevtov), ki jih vključijo v obravnavo, še zlasti, če otrok v kriznem centru biva dalj časa.

Mikuš Kos (v Samec, Slodnjak, 2001) psihične travme opredeljuje kot termin, ki pokriva blažje oz. intenzivnejše reakcije in/ali kratkotrajne oz. dolgotrajne reakcije na izjemno ogrožujoče dogodke, ko je pri otroku/mladostniku moteno vsakodnevno delovanje (socialni odnosi, delovna storilnost, vedenje). Značilnosti tega pojava so tudi huda čustvena prizadetost (trpljenje, žalost, tesnoba, občutja krivde), fiziološke motnje ter dezorganizacija na področju mišljenja. Med najpogostejšimi travmatskimi dogodki, ki pri otroku povzročijo prizadetost, avtorica navaja prometne in druge nesreče, družinsko nasilje v različnih oblikah (psihično, fizično ipd.), telesno trpinčenje in spolne zlorabe, izpostavljenost ubojem/umorom, samomorom ali posilstvom, izpostavljenost vojnim dogajanjem in naravnim katastrofam ter dolgotrajne življenjsko nevarne bolezni.

Vloga kriznega centra pri delu z otroki in mladimi je podporna in pomeni omogočanje tako prve socialne pomoči kot tudi osebne pomoči otroku/mladostniku v razmerah trenutne ogroženosti ali v dalj časa trajajočih konfliktnih oz. travmatskih razmerah v domačem ali drugem okolju. V začetni, uvodni fazi sodelovanja je otrok/mladostnik pogosto v položaju, ko gre za akutno stisko ali krizo, zato je izrazito ranljiv in potrebuje strokovno psihosocialno podporo, da lahko čim lažje vzpostavi raven funkcioniranja iz obdobja pred krizo. Odhod od doma, ki je navadno povezan s hujšimi konflikti ali celo z nasiljem, je tako za otroka/mladostnika kot tudi za druge družinske člane stresen, zato je potrebna pomoč pri organiziranju in mobiliziranju moči ter opolnomočenju (osebe same, družinskih članov, širšega okolja oz. skupnosti). Mladi, ki pridejo v krizni center »samoiniciativno«, se soočajo s pogostimi občutki krivde, zato rabijo v obliki vodenege uvodnega >

pogovora oporo in tudi priznanje, da so poiskali pomoč (npr. v primeru nasilja v družini). Potrebujemo varno, mirno okolje, v katerem jih je treba zavarovati pred dodatnimi stresorji ter jih postopoma pripraviti na pogovor s starši (Mešl, Omladič Ograjenešek, 2006).

Strokovni delavci v vsakem primeru takoj oz. v čim krajšem času po telefonu obvestijo starše o prihodu otroka v krizni center ter jih tudi pripravijo na kasnejše skupno srečanje oz. pogovor z otrokom/mladostnikom.

V primeru namestitve strokovni delavci v določenem času skupaj z otrokom oz. mladostnikom pripravijo načrt pomoči, ki je delovna verzija individualiziranega načrta reševanja težav in stisk z realnimi cilji, obenem pa omogoča tudi boljši vpogled strokovnih delavcev v dejansko ogroženost otroka ali mladostnika v družini. Med bivanjem se načrt pomoči skupaj z uporabnikom evalvira, dopolnjuje in po potrebi spreminja. S tem je namreč mladostnik aktiven pri uvidu v različne mogoče rešitve problematike ter se sooča s posledicami svojih dejanj in zanje prevzema odgovornost. V bistvu morajo biti posamezniki motivirani za spremembe, le tako jim namreč lahko pomagamo. Sprejeti morajo, da lahko strokovni delavci delamo le za otroka oz. mladostnika in ne namesto njega. Ali kot poudarja Čačinovič Vogrinčič (2008), ki zagovarja postmoderni koncept soustvarjanja kot definicijo pomoči v socialnem delu, smo odrasli, strokovnjaki tisti, ki zagotavljamo razmere za okrevanje, a samo skozi odnos soustvarjanja. To pomeni, da lahko ponudimo posamezniku pomoč, da prepozna in odkrije lastne vire moči, skozi dialog in sodelovanje, skozi srečanje in soočenje. Gre za pogovor v odnosu, ki omogoča udeležnost in soustvarjanje.

Pomembno je tudi, da mladostnik skozi pogovore ob pripravi načrta pomoči dobi realen vpogled v problematiko in dinamiko odnosov v družini. Čeprav je družinska dinamika zapletena, polna konfliktov, je za mladega človeka nujno, da ob strokovni pomoči in začasnem umiku iz družine prepozna problem, se z njim sooči ter ga poskuša spremeniti v priložnost. Tako se nauči soočanja s težavami, namesto da jih zanika ali na različne načine beži pred njimi. Tako kot moramo odrasli, ki delamo z mladimi, ranljivimi skupinami, sprejeti in resnično »uvideti« njihov položaj, jo morajo tudi mladi sami.

Povedano drugače: naloga strokovnih delavcev v kriznem centru za mlade je, da v »kratkem« času, v katerem sodelujemo z mladim človekom, poskušamo pri njem vsaj malo vzbuditi občutek samospoštovanja. Tako da prepoznamo njegovo stanje, težave, vedenjske vzorce ter mu hkrati nudimo podporo tudi prek vzpostavljanja reda in discipline, sprejemanja pravil in navajanja na delovne navade. Zlasti sprejemanje reda in pravil je za nekatere mladostnike, s katerimi se sreču-

jemo v kriznem centru, namreč manj »samoumevna« vsebina. Mladostnik ali otrok se tako na kraju samem uči ustreznih življenjskih in socialnih veščin (skrb za ustrezno prehrano, skrb zase in za osebno higieno, pomoč pri gospodinjskih opravilih, aktivno preživljanje prostega časa, druženje in socializacija, redno obiskovanje šole in opravljanje obveznosti ipd.) in razpolaganja z razpoložljivimi viri preživetja. Ker je pogosto v krizni center nameščen več kot en uporabnik, se različno stari posamezniki »tukaj in zdaj« učijo sobivanja, sodelovanja, reševanja konfliktov in sprejemanja drugačnosti.

V vse opisane vsebine delovnega procesa, ki se odvija med bivanjem, so poleg uporabnika aktivno vpeti tudi drugi akterji: poleg staršev in drugih udeležencev socialnega okolja tudi predstavniki drugih institucij. Skupaj predstavljajo nekakšno neformalno delovno skupino ali tim, ki se poslužuje individualiziranega pristopa, prilagojenega posamezniku in usmerjenega k virom moči in priložnostim. Med bivanjem mladostnika v kriznem centru strokovni delavci izpeljejo nekaj pogovorov z ustreznimi institucijami (šola, center za socialno delo idr.) ter vodijo redne pogovore skupaj z družino. Le tako je mogoče pričakovati ustrezen razplet stiske oz. iskati najboljšo mogočo korist za otroka ali mladostnika.

Mladi v kriznem centru za mlade

Ko želim opredeliti, kdo so mladi, s katerimi se srečujemo v kriznem centru, bi rada poudarila, da jih je težko »razvrstiti« v kakršne koli - čeprav grobe - delitve, saj so tako težave, s katerimi se spopadajo, kot tudi razlogi, zaradi katerih so pri nas, zelo različni. Ob strokovni pomoči se v kriznem centru za mlade srečujemo tako s tistimi, ki se vanj zatečejo sami, kot s tistimi, ki pridejo skupaj s sorodniki ali prijatelji ali jih napotijo različne službe. V ponazoritev, kako različni so razlogi za namestitev, naj povem, da v kriznem centru za mlade lahko začasno biva tako otrok ali mladostnik, ki v nekem trenutku nima kam (hospitalizacija v družini, deložacija družine), kot tudi mladostnik, kateremu je bil izrečen ukrep prepovedi približevanja, ker je bil nasilen do enega izmed družinskih članov. Nameščeni so posamezniki, pri katerih težave izvirajo iz konfliktov v domačem ali širšem socialnem okolju, pa tudi taki (redkeje), pri katerih gre za materialno ogroženost družine oz. začasno »potrebo« po strehi nad glavo.

Težave, s katerimi se spopadajo otroci in mladostniki v kriznem centru, so različne, v večini primerov pa gre za preplet vzgojne, socialne ali/in emocionalne ogroženosti, pri čemer je za uspešno integracijo v socialno okolje in normalizacijo ter nadaljnji razvoj mladega človeka potrebna strokovna pomoč. Pogosto so to

otroci, ki so utrpeli različne travmatske izkušnje, od nasilja do zlorab, pogosto celo v domačem okolju. Lahko so tako žrtve kot tudi povzročitelji nasilja. »Navzven« tako izkazujejo različno vedenjsko in/ali čustveno simptomatiko: kraje, laganje, učne in vedenjske težave v šoli, bežanje od doma, zlorabe drog in alkohola, motnje hranjenja, prekinitve komunikacije s starši, psihosomatske motnje, duševne motnje, agresivno ali samodestruktivno vedenje ter druge oblike neprilagojenega, celo delikventnega vedenja, ki postopoma lahko prerastejo v prekrške ali kazniva dejanja. Lahko bi rekli, da se v kriznih centrih pogosteje srečujemo z otroki in mladimi, ki jih stroka opredeljuje z različnimi termini, med drugim tudi kot otroke s težavami na področju vedenja (za določeno socialno okolje neprilagojeno in nesprejemljivo vedenje) in čustvovanja (občutki osebne negotovosti, manjvrednosti oz. moteno čustvovanje). V omenjenih primerih našteje oblike vedenja pogosto pomenijo v okolju nezaželeno in tudi ustrezno sankcionirano vedenje, katerega problem predstavlja intenziteta in dolgotrajnost takih vedenjskih vzorcev. Seveda pa ob tem velja še enkrat poudariti, da ni vsak otrok ali mladostnik, ki biva v kriznem centru, obremenjen oziroma izkazuje različne vedenjske ali čustvene težave in/ali simptomatiko.

Na področju psiholoških, pedagoških in drugih sorodnih ved se že dalj časa pojavlja zmeda pri natančnem definiranju otrok z navedenimi motnjami. Tako najdemo opredelitve, kot so otroci s čustvenimi težavami in težavami v socialni interakciji, otroci z disocialnim vedenjem, otroci z motnjo vedenja in osebnosti ipd., po drugi strani pa so vse te oznake še vedno nekakšen tabu, saj vsaj deloma stigmatizirajo tako otroka kot družino. Prav socialnopedagoška stroka si že dalj časa prizadeva, da ne bi z uporabo termina osebe s težavami v socialni integraciji stigmatizirali otrok in mladostnikov.

Splošno označevanje otrok z motnjo vedenja, ki jo tudi uporabljajo strokovne službe, ko se odločajo za oddajo otroka v institucionalno vzgojo, je, da gre za tiste otroke/mladostnike, pri katerih niti starši niti šola ali širše okolje nimajo več vpliva na njegove vedenjske odklone. Zaradi otrokovega vedenja je ogrožen njegov osebni razvoj oziroma pogosto ogroža celo svojo okolico ter ima težave pri spoštovanju družbenih norm.

Razlogi nastanka omenjenih težav se navadno skrivajo v otrokovem ožjem družinskem okolju, vendar M. Perić (2007) opozarja, da se je treba ozreti tudi na širši

družbeni kontekst. Po njenem sodobna družba tveganja, s hitrim gospodarskim napredkom in posledičnimi izzivi, prinaša veliko sprememb tudi na področje vzgoje in odraščanja. »Izguba ontološke varnosti, čas protektivnega otroštva in spremenjenega starševstva postavlja nove izzive tudi pred otroke. Ti navedeno doživljajo zelo različno in se na spremembe tudi različno odzivajo. Prav odzivi otroka na okolje in obratno

Mladostnik ali otrok se tako na kraju samem uči ustreznih življenjskih in socialnih veščin (skrb za ustrezno prehrano, skrb zase in za osebno higieno, pomoč pri gospodinjskih opravilih, aktivno preživljanje prostega časa, druženje in socializacija, redno obiskovanje šole in opravljanje obveznosti ipd.) in razpolaganja z razpoložljivimi viri preživetja.

so eden izmed vzrokov za nastanek motenj vedenja in osebnosti.« (Ibid.: 4)

Praper (1995) opisuje pot nastanka za omenjene čustvene in vedenjske težave in hkrati opozarja, da nastajanje ponotranjenjih konfliktov pri posameznikovi osebnosti ne smemo nikoli povezati z enim samim vzrokom, saj gre za preplet »pogojev«, ki so tako telesni kot psihični, socialni, celo družbeni. Poudarja, da lahko številni neugodni vzgojni dejavniki (najpogosteje vzgojno zanemarjanje, čustveno neugodno in stresno okolje) pri otroku privedejo do čustvene prikrajšanosti, motenj v vedenju oz. do napačnih reakcij otroka na neprijetne okoliščine. Ker okolje ne sprejema teh odzivov, mora otrok zaradi svoje želje po obstanku začeti razvijati obrambno vedenje (laganje, upiranje, vdanost v usodo, tudi sprejemanje vloge, ki mu jo določa njegovo socialno okolje itd.). Tako začnejo nastajati osebne težave ali motnje v razvijajoči se osebnosti. Nenehna izpostavljenost neugodnim vzgojnim dejavnikom lahko privede do nastanka nevrotične ali disocialne strukture.

Obrambne reakcije, h katerim se zateka otrok, če se ne more na ustrezen način spoprijeti s položajem, so številne. Nekatere med njimi so sprejemljive in otroku pomagajo ohraniti pozitivno podobo, druge pa so nesprejemljive in ga vodijo v začarani krog napačnega potrjevanja. S tem se pri vsakodnevnem delu pogosto srečamo zaposleni v kriznem centru za mlade. Tako zatekanje v neprilagojene oblike vedenja otroka ali mladostnika v resnici vodi v nove čustvene stiske, te pa v nadaljnje konflikte in »zavrti se« začarani krog. Tak otrok se bodisi vedno bolj zapira vase in razvija samodestruktivne oblike vedenja ali pa poskuša opozoriti nase z nesprejemljivim, pogosto agresivnim vedenjem. >

Koncept dela s starši/družinami

Gabi Čačinovič Vogrinčič družino opredeljuje »kot malo skupino, vendar malo skupino s posebnostmi, ki jo razlikujejo od vseh drugih malih skupin« (ibid., 1992; 103). Med posebnosti družinske skupnosti avtorica prišteva to, da imajo njeni člani svojo skupno zgodovino, skupne motive in cilje, krvne vezi ter da gre za sistem interakcij in komunikacije, ki ustvarja notranjo psihološko stvarnost družine. Družina ima svojo razvojno pot, ki njene člane postavlja vedno znova pred naloge, ki zahtevajo spreminjanje in novo postavljanje ravnotežja. Družinski člani so povezani s skupnimi pravili, normami in vrednotami, odnose v družini pa določa relativno trajna struktura statusov in vlog ter zanjo značilna struktura moči in vodenja (Čačinovič Vogrinčič, 1992).

Ker je družina skupnost in sistem, se vedenje enega družinskega člana odraža na vedenju vseh drugih članov in obratno. Tudi Skynner (1992) opisuje družino kot interakcijski sistem, ki ga uravnavajo zakonitosti homeostaze oziroma pozitivnega in negativnega *feedbacka*, vzpostavljene meje, podsistemi moči in hierarhija.

V družini se otrok od rojstva naprej spopriema in prilagaja na vse njene značilnosti in komponente. Skozi družinsko skupino črpa tako pozitivne kot negativne izkušnje, ki dajejo njegovemu obstoju smisel. Po Skynnerju se mora otrok v vseh fazah svojega razvoja v družini eno

**Seveda pa ob tem velja še enkrat poudariti,
da ni vsak otrok ali mladostnik, ki biva v
kriznem centru, obremenjen oziroma izkazuje
različne vedenjske ali čustvene težave in/ali
simptomatiko.**

za drugo učiti lekcije o ravnanju s čustvi; predelati mora čustva ločevanja od staršev, čustva, ki jih zbuja avtoriteta, pa tudi izredno močna čustva (strahu, besa, gnusa, jeze). Otrok se od prvega trenutka življenja v družini uči, kako obvladovati čustva in ravnati z njimi. Če so čustva, ki jih doživlja, izredno močna in nesprejemljiva (npr. jeze, strahu, besa, gnusa ipd.), jih otrok ne zmore sprejeti in predelati, zato se jim odpove, da jih obvladuje.

G. Čačinovič Vogrinčič poudarja, da vsak otrok potrebuje izredno veliko čustveno ugodnih izkušenj, ki mu jih dajeta starša ob vsakodnevem ravnanju z njim in med seboj, da lahko kasneje v življenju obvladuje in se konstruktivno spopriema s spremembami in se jim prilagaja. V primerih, ko je družina oziroma starša »naučena«, da so določena čustva problematična in zato zanikana, se jih otrok ne nauči sprejeti, jih izraziti ali predelati. Odrasli v družini nosijo odgovornost, da otroku zagotovijo pravico do vseh oblik čustvovanja in življenja s čustvi.

Prav ravnanje s čustvi in obvladovanje le-teh je v družinah, s katerimi se srečujemo v kriznih centrih, pogosto »problematično« oz. najšibkejši del v družinski strukturi. Funkcioniranje družine se navadno kaže prav v tem, kako v družini ravnajo s čustvi ter kako se soočajo z medosebnimi konflikti. Tako starši kot mladostniki so pogosto vpeti v zapletene čustvene odnose in neustrezne načine komunikacije, ki povzročijo čustveni ali celo fizični odmik otrok od staršev in obratno. Navadno otrokov odhod od doma (in začasna namestitve v krizni center) družino opozori, da se v njej nekaj dogaja ter da je o tem dogajanju treba spregovoriti. Odkrit pogovor omogoča, da postanejo družinsko dogajanje, vzorci in konflikti bolj razvidni. Ker včasih takojšnja vrnitev v matično družino ni mogoča, imajo takrat še zlasti pomembno vlogo zunajdružinske socialne mreže otroka. Delo z odhodom otroka v drugo okolje pa nikakor ni končano, temveč ga je treba zastaviti tako, da bo matična družina dobila pomoč in podporo in bo zmogla otroka pridobiti nazaj (Čačinovič Vogrinčič v Mešl, Omladič Ograjenešek, 2006).

Zgornje misli G. Čačinovič Vogrinčič se mi zdijo pomembno izhodišče tudi za delovanje kriznega centra za mlade, v katerem je ključnega pomena za uspešno razrešitev otrokovih težav ravno dobro in dovolj dolgo sodelovanje z družino (kadar je seveda to mogoče). Starši otroka ali mladostnika morajo biti nujno povabljeni v odnos sodelovanja znotraj kriznega centra. Včasih sicer ne takoj in takrat morajo počakati, da otrok najprej sam ob pomoči strokovnega delavca predela določena občutja, stisko. V vsakem primeru pa morajo biti starši takoj obveščeni o tem, kje se nahaja njihov otrok, ter »dobiti zagotovilo, da je krizni center za mlade varna izbira« (Mešl, Omladič Ograjenešek, 2006, 137).

Bogdan Žorž v svojem delu *Stiska* je lahko izziv (1998) zanimivo opredeli otroke, ki pobegnejo, se umaknejo od doma. Po njegovem so to otroci, ki jih dom (oz. starši) utesnjuje in ovira pri osamosvajanju, dozorevanju, hkrati pa so to še vedno dovolj dobro »opremljeni« otroci, ki zmorejo nekaj narediti oz. poskušajo doseči spremembe. Po njegovem mnenju in izkušnjah večina otrok iz družin, v katerih vlada res hudo nasilje, od tam sploh ne beži, ker za to nima volje in poguma oz. iz stiske sploh ne vidi izhoda. Oblik »utesnjevanja«, ki so jih deležni otroci, mladostniki, ki »pobegnejo« oz. se odločijo za življenje v kriznem centru, je veliko: lahko gre za telesno utesnjevanje, fizično trpinčenje ali zlorabe, do utesnjevanja v čustvenem, socialnem ali intelektualnem dozorevanju. Pomembno je pri tem upoštevati, da »begi od doma praviloma niso nekaj dokončnega; otrok

ne zbeži od doma kot takega, temveč iz situacije, ki ga utesnjuje ali ogroža« (ibid.: 140). Vsak pobeg od doma je po avtorjevem navajanju izredna življenjska izkušnja - za posameznika, starše, pa tudi za strokovne delavce, ki se ukvarjajo s tem; od vseh skupaj je odvisno, ali bo otrok beg/umik od doma vgradil kot koristno izkušnjo v svoje odraščanje. Zelo pomembno je to razumeti in ustrezno predstaviti staršem, ki so pri otrocih »begavcih« pogosto zelo obremenjeni z občutki krivde. Po Žoržovem (1998) mnenju imajo občutke krivde zaradi svojih vzgojnih napak, ki se jih bolj ali manj zavedajo, pa tudi zato, ker so otroku dopustili umik ali beg. Poudarja, da strokovni delavci pri delu s starši nikakor ne smejo dopustiti, da bi starši začutili le sled obtoževanja, saj bi se njihovi občutki krivde le okrepili in botrovali obrambnim mehanizmom, ki bi onemogočali sodelovanje. »Če starši obsojanja ne občutijo, so pripravljene sodelovati in prevzeti svojo starševsko odgovornost.« (Ibid.: 140).

Pri neposrednem delu z otroki in mladostniki v kriznem centru za mlade je dobro sodelovanje s starši in družinskimi člani zelo pomembna komponenta, ki vpliva na uspešno razrešitev težav. Pogosto je zelo očitno, kako »problematičnost« pri otroku ali mladostniku generirajo konflikti v družini, katera pa zanje na drugi strani ni pripravljena sprejeti odgovornosti zanje. Prav v takih primerih je pogosto otroku lažje pomagati tako, da se ga za nekaj čas umakne iz družine. In ker je oddaja v vzgojne zavode/stanovanjske skupine dokaj radikalen poseg, bi lahko krizni centri za mlade predstavljali vmesno pot in zagotovili kratkotrajno zunajdružinsko obravnavo. Seveda s tesnim sodelovanjem in ponujeno roko. Ali kot pravita Mešl in Omladič Ograjenešek (2006: 137): »Tudi starši potrebujejo izkušnjo o spoštovanju in dostojanstvu, izkušnjo, da so povabljeni (v nasprotnem primeru doživijo razočaranje, kar posledično pomeni tudi nezmožnost nadaljnega sodelovanja).«

Strokovni delavci morajo staršem ponuditi »ustrezen prostor« z možnostjo dialoga, prostor, v katerem starši na pravi način dobijo ustrezne informacije. Strokovni delavec mora staršem pojasniti namen skupnega srečanja ter jih povabiti, da kot družina in posamezni člani v njej iščejo vire moči in rešitve znotraj obstoječega položaja.

V prvih pogovorih z otrokom dobimo strokovni delavci postopoma vpogled v problematiko in dinamiko odnosov v družini ter tudi v to, ali gre za ogroženost otroka in mladostnika. Poudariti velja, da so v primerih nasilja v družini oz. v primerih, ko je otrok žrtev nasilja katerega od družinskih članov, smernice delovanja strokovnih delavcev v kriznem centru za mlade popolnoma drugačne. V takšnih primerih so postopki pomembno drugačni kot pa npr. v primerih reševanja stiske najstnika, ki ima težave z družinsko komunikacijo.

Sklep

V prispevku je opisano delovanje in koncept dela z mladimi in njihovimi svojci v kriznih centrih, kakršne jih poznamo v Sloveniji. Poleg tega so na kratko opisane nekatere značilnosti in populacija otrok in mladostnikov, ki jih srečujemo v kriznem centru za mlade. Ker gre pogosto za ranljivo skupino otrok, se moramo pri takem delu zavedati, da ima strokovni delavec v kriznem centru za mlade dvojno vlogo. Po eni strani za nekaj časa je neke vrste zastopnik otroka tako v odnosu do staršev kot različnih institucij, po drugi strani pa mora izhajati iz resničnih potreb posameznika, kar pomeni, da ga mora »videti«, začutiti in razumeti v njegovih intimnih težavah in stiskah. Poleg tega se je pri takem delu treba stalno samospraševati in biti pozoren na to, kako se strokovni delavci odzivamo na otrokova/mladostnikova vedenja, saj lahko tudi sami hitro zapademo v pasti prehitrega odločanja in sprejemanja odločitev, ki otroku niso najbolj v korist. <

Viri in literatura

1. Čačinovič Vogrinčič, G. (1992). *Psihodinamski procesi v družinski skupini*. Ljubljana: Advance.
2. Čačinovič Vogrinčič, G. (2002). Koncept delovnega odnosa v socialnem delu. *Socialno delo*, 29,1-3: 81-94.
3. Čačinovič Vogrinčič, G. (2008). *Soustvarjanje v šoli: učenje kot pogovor*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
4. Mikuš Kos, A., Slodnjak, V. (2000). *Nesreče, travmatski dogodki in šola. Pomoč v stiski*. Ljubljana: DZS.
5. Perić, M. (2007). *Otroci z motnjno vedenja in osebnosti med družino in državo*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Fakulteta za družbene vede.
6. Praper, P. (1995). *Tako majhen, pa že nervozen?!*. Nova Gorica: Educa.
7. Redl, F., Wineman, D. (1980). *Agresivni otrok*. Ljubljana: Svetovalni center: Sekcija za skupinsko delo in osebno rast Društva psihologov Slovenije.
8. Samec, T., Slodnjak, V. (ur.) (2001). *Psihične travme v otroštvu in adolescenci*. Ljubljana: Kolaborativni center Svetovne zdravstvene organizacije za duševno zdravje otrok pri Svetovalnem centru za otroke, mladostnike in starše: Inštitut za psihologijo osebnosti.
9. Skynner, R., Cleese, J. (2009). *Družine in kako v njih preživeti*. Ljubljana: Tangram.
10. Tekavčič Grad, O. (1994). *Pomoč človeku v stiski*. Ljubljana: Littera picta.
11. Vries, S. De, Bouwkamp, R. (1995). *Psihosocialna družinska terapija*. Logatec: Firis.
12. Žorž, B. (1997). *Stiska je lahko tudi izziv. Kratkotrajna izvendružinska obravnavo*. Nova Gorica: Educa.